

กาพย์เรื่องพระไชยสุริยา

พระสุนทรโวหาร (ภู่)

สุนทรภู่ แต่งกาพย์พระไชยสุริยาโดยมีความมุ่งหมายให้เป็นหนังสือแบบเรียน คือแบบสอนอ่าน

แบ่งบทเรียนสอนอ่านลำดับตาม “แม่” ของการสะกด เริ่มจากแม่ ก กา แม่กน แม่กง แม่กก แม่กด แม่กบ แม่กม จนถึงแม่เกย

นอกจากจะแบ่งหมวดหมู่ของเนื้อหาอย่างถูกต้องตามวิธีสร้างแบบเรียนที่ดีแล้วสุนทรภู่ยังเป็นนักสร้างแบบเรียนที่ทันสมัย คือจัดให้มีการทบทวนเนื้อหาที่เรียนแล้วแทรกอยู่ในบทเรียนบทหลังเสมอไปด้วย

บทที่ ๑๑

สระอุจะขอไหว
พ่อแม่แลครุบา
ข้าเจ้าเอา ก ข
แก้ไขในแทนนี้
จะร่ำคำต่อไป
พระณีนีราชา
ชื่อพระไชยสุริยา
ชื่อว่าสมาลี
ข้าเฝ้าเหล่าเสนา
พ่อค้ำมาแต่ไกล
ไพร่ฟ้าประชาชี
ทำไร่เขาไถนา
อยู่มาหมู่ข้าเฝ้า
ที่หน้าศาลดี
คำเข้าเฝ้าสืขอ
หาได้ให้กรिया
ไม่จำคำพระเจ้า
ถือดีมีข้าไทย
คะตึกี่มีคู่
ใครเอาเข้าปลาม
ที่แพ้แก่ชนะ
ซึ้งก็ได้ดี
ที่ชื่อถือพระเจ้า
ผู้เฝ้าเหล่าเมธา
ภิกษุสะมะณะ
คาถาว่าลำน้า

พระศรีไตรสระณะ
เทวดาในราศี .
เข้ามาต่อ ก กามี
ดีมีดีอย่าตรีชา
พอล้อใจกุมารา
เจ้าพาราลาวะถี
มีสุดามะเหสี
อยู่บุรีไม่มีไทย
มีกรियाอะฉาไครย
ได้อาไครยในพารา
ชาวบุรีก็ปริดา
ได้เข้าปลาแลสาลี
ก็หาเยวะนารี
ทำมะโหรที่เคหา
เข้าแต่หอล้อกามา
โลภพาให้บ้าใจ
เหไปเข้าภาษาไสย
ฉ้อแต่ไพร่ใส่ชื่อคา
คือไก่หมูเจ้าสุภา
ให้สุภาก็ว่าดี
ไม่ถือพระประเวณี
ใส่คำดีมีอาญา
ว่าโง่งเง่าเต่าปูปลา
ว่าโง่งบ้ำสาระยา
เหล่าก็ละพระสะขำมี
ไปเร่ร่ำทำเนโก

ไม่จำคำผู้ใหญ่
ที่ดีมีอะไ
พาราสาวะถี
ดูดีถือแต่ใจ
ผู้ที่มีฝีมือ
ไล่คว่ำผ้าที่คอ
ข้าเฝ้าเหล่าเสนา
ถือน้ำร่ำเข้าไป
หาได้ใครหาเอา
ผู้ที่มีอาญา
ผีป่ามากกระทำ
น้ำป่าเข้าธานี
เข้าเฝ้าเหล่าเสนา
ชีบล่าสี่ไป

ศิระมะไม้ใจโยโส
ข้าขอโมทนาไป
ใครไม่มีปราณใคร
ที่ใครได้ไล่เอาพอ
ทำดูดีไม่ซื้อขอ
อะไรล่อก็เอาไป
มิได้ว่าหมู่ข้าไทย
แต่น้ำใจไม่นำพา
ไพร่ฟ้าเศร้ายุรา
ไล่ตีดำไม่ปราณี
มะระณะกำม็เขาบุรี
ก็ไม่มีที่อาไศรย
หนีไปหาพาราไกล
ไม่มีใครในธานี

ฉบับ 16

พระไชยสุริยาภูมิ	พาพระมะเหสี
มาที่ในลำสาเก	
เข้าปลาทาไปไม่เบา	นารีที่เยาว์
ก็เอาไปในเกตรา	
เข้าแก่เขาแม่แซมมา	เสนีเสนา
ก็มาในลำสาเก	
ดีม้าพ่อชอใบใส่เสา	วายุพยุเพลลา
ลำเภาก็ใช้ใบไป	
เกตรามาในน้ำไหล	คำเข้าเปล่าใจ
ที่ในมหาวารี	
พะสุธาอาไศรยไม่มี	ราชานารี
อยู่ที่พระแกลแลดู	
ปลากะโห้โลมาราหู	เหราปลาทู
มีอยู่ในน้ำคล้ำไป	
ราชาวัวเหว่หญไทย	วายุพาคลาไคล
มาในทะเลเอกา	
แลไปไม่ปะพะสุธา	เปล่าใจในยนา
โพล์เพล้เวลาราศรี	
ราชาวัวแก่เสนี	ใครรู้คะดี
วารีนีเท่าไคนา	
ข้าเฝ้าเล่าแก่ราชา	ว่าพระมหา
วารีนีไซร์ใหญ่โต	
ไหลมาแต่ในคอโค	แผ่ไปใหญ่โต
มะโหพาล้ำน้ำไหล	
บาทิมิได้แก้ไข	ข้าพเจ้าเข้าใจ
ผู้ใหญ่ผู้เฒ่าเล่ามา	
ว่ามีพระยาสุกฤษา	ใหญ่โตมะโหพา
กายาเท่าเขาศีรี	
ชื่อว่าพระยาสำภาที่	ใครรู้คะดี
วารีนีโตเท่าไค	

โยโสโผผาธาไป	พอพระสุริไสย
จะใกล้โพล์เพล้เวลา	
แลไปไม่ปะพะสุธา	ย่อท้อรอร่า
ชีวกี่จะประไลย	
พอปลามาในน้ำไหล	สกุณาธาไป
อาไศรยที่ศิรัชะปลา	
จะแก้งแลไปไกลตา	จำของง้อปลา
ว่าขอชะมาอภัย	
วารี่ที่เราจะไป	ใกล้หรือว่าไกล
ข้าไหว้วจะขอมรคา	
ปลาว่าข้าเจ้าเยวระภา	มิได้ไปมา
อาไศรยอยู่ต่อธรณี	
สกุณาอาไลยชีวี	ลาปลาจรถี
สูที่ภูผาอาไศรย	
ข้าเฝ้าเล่าแก่ภูวไนย	พระเจ้าเข้าใจ
ฤไทยหว่าแห้วเอกา	
จำไปในทะเลเวระ	พยุใหญ่มา
เกตราก็เหเซไป	
สมอกี่เกาสาโบ	ทะเลสุปรุไป
น้ำไหลเข้าลำสำภา	
ฝึน้ำข้าไต่ใบเสา	เจ้าก้ามข้าเอา
สำภาระย้าคว่าไป	
ราชาคว่ามืออรไทย	เอาผ้าสไป
ต่อไว้ไม่ไกลกายา	
ถ้ำแก่เขาแม่เสนา	น้ำเข้าหุดา
จระเข้เหราคร่าไป	
ราชานารีร่าไร	มีก้ามจำใจ
จำไปพอปะพะสุธา	
มีไม้ไทรใหญ่โบนนา	เข้าไปไสยา
เวลาพอค้ำร่าไร	

สุรางคณาภังค์ 28

ขึ้นใหม่ในกน ก กา ว่าปน ระคนกันไป เอ็นดูภูธร มานอนในไพร มณฑลตันไทร แทนไพชยนต์
สถาน

ส่วนสุมาลี วันทาสามี เทวียู่งาน เฝ้ายู่ดูแล เหมือนแต่ก่อนกาล ให้พระภูบาล ส้าราญ
วิญญา

พระชวณवलนอน เขียวใจไม้ขอน เหมือนหมอนแม่นา ภูธรสอนมนต์ ให้ปันภาวนา
เย็นคำร่ำว่า กั้นป่าภัยพาล

วันนั้นจันทร์ มีดารากร เป็นบริวาร เห็นสิ้นดินฟ้า ในป่าท่าธาร มาลีคลี่บาน ไบกำน
อรชร

เย็นจ่าน้ำฟ้า ขึ้นชะผะกา วายุพาขจร สาระพันจันทร์อื่น รื่นกลิ่นเกสร แตนต่อคลอ
ร่อน ว้าวอนเวียนระวัน

จันทร์เวลาเคลื่อน กระเวนไพรไก่อเดือน เตือนเพื่อนชานขัน ปู่เจ้าเขาเขิน กูเกรินหากัน
สินธุพุลัน ครื้นครื้นหวั่นไหว

พระพื้นดินนอน ไกลพระนคร สะท่อนถอนไทย เข้าตรู่สุริยน ขึ้นพันเมรุไกร มีกำม
จำไป ในป่าอารัญ

ฉบับ 16

ขึ้นกงจงจำสำคัญ	ทั้งกนปนกัน
รำพรรณมิ่งไม่ในดง	
ไกรกร่างยางยุงสูงระหง	ดลิ่งปลิงปริงประยงค์
คันทรงส่งกลิ่นฝิ่นฝาง	
มะม่วงพลวงพลองช้องนาง	หล่นเกลื่อนเถื่อนทาง
กินพลางเดินพลางหว่างเนิน	
เห็นกวางอย่างเอื้องชำเลื่องเดิน	เหมือนอย่างนางเขิญ
พระแสงส้าอางข้างเคียง	
เขาสูงผุงหงส์ลงเรียง	เริงร้องก้องเสียง
สำเนียงนำฟังวังเวง	
กลางไพรไก่อชั้นบรรเลง	ฟังเสียงเพียงเพลง
ขอแจ้งจำเรียงเวียงวัง	

ยุงทองร้องกะดั่งโห่งดั่ง	เพียงฆ้องกลองระฆัง
แตรสังข์กังสะดาดานเสียง	
กะลิ่งกะกลางนางนวลนอนเรียง	พระยาลอคลอเคียง
แอ่นเอี้ยงอีโก้งโทองเทง	
ค้อนทองเสียงร้องป่องเป่ง	เพลินฟังวังเวง
อีแก้งเร้งร้องลองเชิง	
ฝูงละมั่งผิงดินกินเพลิง	คางแข็งแรงเร้ง
ยีนเบ้งบั้งหน้าตาโพลง	
ป่าสูงยุงยางข้างไซลง	อึ้งคะนึ่งผิงโผง
โยงกันเล่นน้ำคล้ำไป	

ยานี่ 11

ขึ้นกตกทุกขัยาก	แสนลำบากจากเวียงไชย
มันเผือกเลือกเผาไฟ	กินผลไม้ได้เป็นแรง
รอน ๆ อ่อนอัสดง	พระสุริยงเย็นยอแสง
ช่วงดั่งน้ำครึ่งแดง	แฝงเมฆเขาเงาเมรุธร
ลึงค่างครางโครกครอก	ฝูงจิ้งจอกออกเห่าทอน
ชะนีวิเวกวอน	นกหกร่อนนอนรังเรียง
ลูกนกยกปีกป้อง	อ้าปากร้องซ้องแซ่เสียง
แม่นกปกปีกเคียง	เสียงลูกอ่อนป้อนอาหาร
ภูธรนอนเนินเขา	เคียงคลึงเกล้าเยาวมัลย์
ตกยากจากศฤงคาร	สงสารน้องหมองพักตรา
ยากเย็นเห็นหน้าเจ้า	สร้างโคกเกล้าเจ้าพี่อา
อยู่วังดั่งจันทรา	มาหม่นหมองล่องนวล
เพื่อนทุกข์สุขโคกเกล้า	จะรักเจ้าเฝ้าสงวน
มีขวัญอยู่ราษฎร์จวน	นวลพัศตร์น้องจะหมองศรี
ชวนชื่นกลิ่นกล้ากลิ่น	มีรูสั่นกลิ่นมาลี
คลึงเกล้าเข้ายวนยี่	ที่ทุกข์ร้อนหย่อนเย็นทรวง

ขานี้ 11

ขึ้นกดบทักษจรวย
นกกทกรังรวง
แดนดินถิ่นมนุษย์
ตึกกว้านบ้านเรือนโรง
บ้านช่องคลองเล็กใหญ่
ปลูกเพื่อนเตือนตะโกน
พิณพาทย์ระนาดฆ้อง
ระฆังดั่งวังเวง
ขุนนางต่างลุกว้าง
พันละวันตันตึงตึง
พระสงฆ์ลงจากกุฎี
หลวงซีหนี่หลวงเถร
พวกวัดพลัดเข้าบ้าน
ต้นไม้ไกวเอนโอน
พวกผีที่ปั้นลูก
จิกขิกกระริกกัน
สององค์ทรงสังวาส
ตื่นนอนอ่อนอกใจ

ขานี้ 11

ขึ้นกบ จบ แม่ กด
ผาสุกรุกขมูล
ระจับหลับเนตรนิ่ง
เหมือนกับหลับสนิทนอน
บำเพ็ญเส็งเห็นจบ
สรวรรค์ชั้นวิมาน
เข้าฆานานานับเดือน
จำศีลกินวาตา
วันนั้นครั้นดินไหว
เส็งคูร์คะดี

เสียงครื้นครื้นชั้นเขาหลวง
สัตว์ทั้งปวงง่วงงุนโงง
เสียงดังคุดเพลงโพลง
โคลงคลอนเคลื่อนเขื่อนโยน
บ้างตื่นไฟตกใจโจน
ลูกโลดโผนโดนกันเอง
ตะโพนกลองร้องเป็นเพลง
โห่งห่างแห่งแก่งก้างดั่ง
ท่านผู้หญิงวิ่งยุคหลัง
พลังพลัดตกหกคะเมน
วิ่งสุดตลุดจุดมือเธร
ลงโคลนเลนแผ่นผาดโผน
ล้านต่อล้านซานเซโดน
ลิ่งค่างโจนโผนหกหัน
ติดจุมกุกตาพลัน
ปั้นไม้ทันมันเดือดใจ
โลกธาตุหวาดหวั่นไหว
เดินไม่ได้ให้อาตุร

พระดาบศบขากุณห์
พูนสวัสดิ์สัตถาวร
เอนองค์อิงพิงสิงขร
สังวรศีลอภิญาณ
พื้นพิภพจบจักรวาท
ท่านเห็นแจ้งแหล่งโลกา
ไม่เขื่อนเคลื่อนกายา
เป็นผาสุกทุกเดือนปี
เกิดเหตุใหญ่ในปะทะพี
กาลกนิษฐ์ประการ

ประกอบขอบเป็นผิด
สามัญอันธพาล
ลูกศิษย์คิดล้างครู
ส่อเสียดเบียดเบียนกัน
โลกลาภบาปบคิด
อุระพะสุธา
บรรดาสามัญสัตว์
ไทรยุดทุกขะตะรัง
ฉะนัง 16
ขึ้นกมสมเด็จจอมอารย
ผู้ผ่านพาราสาวะถี
ชื่อตรงหลงเล่ห์เสนี
บุรีจึงลุ่มจมไป
ประโยชน์จะโปรดภูวไนย
เลื่อมใสสำเร็จเมตตา
เปล่งเสียงเพียงพิณอินทรา
คงมาวันหนึ่งถึงตน
เขียนเบียดเสียดส่อฉ้อฉน
ไปทนทุกข์หนักกับกัลป์
เมตตากรุณาสามัญ
เป็นสุขทุกวันหรรษา
สมบัติสัตว์มนุษย์ครุธา
เทवासสมบัติชัชวาล
สุขเกษมเปรมปรีวิมาน
ศฤงคารห้อมล้อมพร้อมเพรียง
กระจับปี่สีซอท้อเสียง
สำเนียงนางฟ้าน่าฟัง
เดชะพระกุศลหนหลัง
ได้ตั้งมุ่งมาดปรารภนา

กลับจรีตผิดโบราณ
ผลาญคนซื้อถือสัตย์ธรรม
ลูกไม่รู้คุณพ่อมัน
ลอบฆ่าฟันคือค้นหา
โจทก์จับผิดริษยา
ปวนเป็นบ้าฟ้าบดบัง
เกิดวิบัติปัดตีป่าบึง
สังวัจนะระอะวะสาน

เอ็นดูภูบาล

กลอกกลับอัปรีย์

นิ่งนั่งตั้งใจ

บอกข้อมรณา

บาปกรรมนำตน

จะได้ไปสวรรค์

กลอกกลับอัปรา

อิมหน้าสำราญ

ชักราจำเรียง

สิ่งใดใจหวัง

จริงนะประสกลีกา	สวดมนต์ภาวนา
เบื้องน่าจะได้ไปสวรรค์	
จบเทศน์เสร็จคำรำพัน	พระองค์ทรงธรรม
ด้นดั้นเมฆาคลาไคล	
ฉะบัง 18	
ขึ้นเกยเลยกล่าวท้าวไทย	ฟังธรรมน้ำใจ
เลื่อนไสศรัทธากล้าหาญ	
เห็นภัยในขันธสันดาน	ตัดห่วงบ่วงมาร
สำราญสำเร็จเมตตา	
สององค์ทรงหน้่งพยัคฆา	จัดจีบกลีบชะฎา
รักษาศีลถือฤาษี	
เข้าคำทำกิจพิธี	กองกฤษณ์อัคคี
เป็นที่บูชาถาวร	
ปะทะพีเป็นที่บรรจจรรณ	เอนองค์ลงนอน
เหนือขอนเขนยเกยเคียร	
คำเข้าเอากราดกวาดเตียน	เหน้อยากปากเพียร
เรียนธรรมบำเพ็ญเคร่งครัน	
สำเร็จเสร็จได้ไปสวรรค์	เสวยสุขทุกวัน
นานนับกับกัลป์พุทธันดร	
ภุมราการุณสุนทร	ไว้หวังสั่งสอน
เด็กอ่อนอันเยาว์เล่าเรียน	
ก ข ก กา ว่าเรียน	หนูน้อยค่อยเพียร
อ่านเขียนผสมกมเกย	
ระวังตัวกลัวครุหนูเอ๋ย	ไม้เรียวเจี๊วหวาย
กุเคยเข็ดหลาบขวาวเขวียว	
หันหวดปัดแสบแปลบเสียว	หยิกซ้ำซ้ำเขียว
อย่าเที่ยวเล่นหลงจงจำ	
บอกไว้ให้ทราบบาปกรรม	เรียงเรียบเทียบท่า
แนะนำให้เจ้าอาบุญ	
เดชะพระมหาการุณ	ใครเห็นเป็นคุณ
แบ่งบุญให้เราเจ้าเอ๋ย	